

ISAJON SULTON HIKOYALARI VA MIF

Aliyeva Dilshoda Zokir qizi

Termiz davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

aliyevadilshoda3@gmail.com

Annotatsiya: Isajon Sulton hikoyalarida ilgari surilgan fikrlar, qahramonlar ruhiyati o‘z jozibasiga ega. Hikoyalarining asosiy mohiyati va tagzamidida insonni komillika yetaklovchi fazilatlar va insoniy tuyg‘ularning uyg‘unlashuvi nazarda tutiladi. Yozuvchi qalamiga mansub boshqa ko‘plab hikoyalarda mifik obrazlar yorqin namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: folklorizm, mifologiya, tush motivi, hikoya, obraz, qissa, qahramon.

Аннотация: Идеи, высказанные в рассказах Исаджона Султана, психика героев имеют свое очарование. Главной сутью и основой его рассказов является сочетание качеств и человеческих эмоций, ведущих человека к совершенству. Во многих других рассказах, написанных писателем, ярко отображены мифические образы.

Ключевые слова: фольклор, мифология, мотив сна, рассказ, образ, новелла, герой.

Annotation: The ideas put forward in the stories of Isajon Sultan, the psyche of the characters have their own charm. The main essence and foundation of his stories is the combination of qualities and human emotions that lead a person to perfection. In many other stories written by the writer, mythical images are vividly displayed.

Key words: folklore, mythology, dream motive, story, image, short story, hero.

Folklor va yozma adabiyotimiz namunalarining o‘zaro munosabati filologiyaning muhim va belgilovchi masalasidir. Darhaqiqat, xalq og‘zaki ijodi qa’rida tug‘ilib, uning tajribasidan bahramand bo‘lgan yozma adabiyot butun taraqqiyot davomida xalq og‘zaki ijodiga yuzlanib, o‘zining ilg‘or tajribasi asosida rivojlanadi. O‘zbek adabiyotshunosligida adabiyot va xalq og‘zaki ijodining aloqadorligi masalasi jiddiy o‘rganildi.¹

Bu tadqiqotlarda folklor an‘analari ayrim shoir va yozuvchilar ijodida o‘rganilgan bo‘lsa, adabiyot va xalq og‘zaki ijodida ma’lum darajada turlarga, boshlanishlarga bo‘lingan. Bu o‘rinda B.Sarimsoqov va I.Ermatovlarning tadqiqotlarini alohida ta’kidlash lozim. Ular yozma adabiyotda qo‘llaniladigan har qanday folklor materialini folklorizm deb hisoblaydi va ularga ko‘ra, folklorizm uch xil bo‘ladi². Bular: a) stilizatsiyalashgan folklorizmlar; b) sintezlashgan (tahliliy) folklorizmlar; Sintezlangan folklorizmlar adabiy asarning obrazli va ifodali vositalarida xalq og‘zaki ijodiga taqlid qilishga, tahliliylar esa og‘zaki ijodga mansub asarlarni badiiy asarga olib kirishga olib keladi. Sintezlangan folklorizmlar folklor va adabiy materialning organik birikmasidan iborat.

¹ Хакимов М. Ёзувчи ва халқ тили (Ўзбек совет ёзувчиларининг асарларида макол ва афоризмлар). Тошкент: Фан, 1972. - 176 б..

² Саримсоков Б. Фольклоризмлар типологияси масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1980, 4-сон, 25-34-бетлар. 6

Shu o‘rinda, nega o‘zbek hikoyachiligida adabiyot va xalq og‘zaki ijodining sintezi hodisasi o‘tgan asrning so‘nggi yillarida kam namoyon bo‘ldi, degan savol tug‘iladi. Bu savolga aniq javob berish qiyin bo‘lsa-da, tahlilimiz orqali javob topishga harakat qilamiz. Adabiyot va xalq og‘zaki ijodi sintezini qo‘llash uchun avvalo ijodkorning xalq og‘zaki ijodi materialini yaxshi bilishi, uning oqilona o‘zagini o‘z davrining yetakchi muammolari bilan bog‘lay olishi zarur. Mualliflarimiz bunga yetarlicha e‘tibor bermagan. Ikkinchidan, XX asrning so‘nggi choragi shunday davr ediki, xalq og‘zaki ijodining sintezi ham mafkuraviy, ham diniy jihatdan xavfli edi. Shuning uchun ham ko‘p tajribali hikoyachilar buni rag‘batlantirmagan. Isajon Sultonning “Avliyo” qissasida voqealar rivoji deyarli sezilmaydi. Muallif qahramonning o‘y-fikrlari, ichki kechinmalari, tasavvurlari va ruhiy dunyosiga e‘tibor qaratgan. Qissada Mustaqillik davri adabiyotiga xos bo‘lgan insonning o‘zini, olam va inson mohiyatini, hayot mazmunini anglashga intilishi asosiy o‘rinni egallaydi. Hikoya muallifning aksariyat hikoyalarida bo‘lgani kabi tabiat tasviri bilan boshlanadi. Isajon Sultonning deyarli barcha hikoyalarida shamol, chang, yomg‘ir obrazi borki, buni uning o‘ziga xos jihatlaridan biri deyish mumkin, xolos.

Tush motivi xalq ertaklari va epik janrlarda keng tarqalgan bo‘lib, asarning o‘zagini tashkil etadi, tush qahramonlarni xavf-xatarlardan ogohlantiradi, ularni safarga chorlaydi, ularning taqdirli va baxtsiz kunlarini belgilaydi. “Rustamzod va Sherzod”, “Musofirbek”, “G‘ulombachcha”, “Sirli tush”, “Xon va kambag‘al”, “Bulbuligo‘yo”, “Davlatmirza”, “Malikai Xusnobod”, “Alpomish”, “Ravshan”, “G‘ulombachcha”, “Rustamzod va Sherzod”, “G‘ulombachcha” kabi hikoyalari Rustamxon” Xalq dostonlarida tush syujet bilan bog‘lanib, voqealar rivojida muhim o‘rin tutadi. Adabiyotshunos J. Eshonqul ommaga e‘lon qilingan 160 ta ertakning 19 tasida bevosita tush motivi mavjudligini ta’kidlagan. 60 doston dan 16 tasida esa tush motivining ertak va dostonlarda namoyon bo‘lishi, bu hodisa emas, balki an’ana ekanligini ta’kidlaydi.³ Tushning boshqa motivlar bilan bog‘lanish darajasini aniqlagan olim. Ertaklardagi tushlar, asosan, sinov, sayohat, nikoh, qisman homiylik, xavf, o‘lim motivlari bilan bog‘liqligini qayd etadi. “Avliyo” qissasi syujetida tush motivli halqaning joylashuvi boshlanish va boshiga mos keladi. hikoyaning oxiri. Inson hayotining boshi va oxirini ifodalovchi bu tushlarni bir vaqtning o‘zida uning hayotiga haqiqiy baho sifatida ta’riflash mumkin. Abdulqodirning umrining oxirida jannatni, jahannamni birinchi ko‘rganligi uning dunyoda o‘tkazgan umrining natijasi, amallari samarasidir. Inson dunyo oldida zarradek kichik, ojiz va nochor, lekin unda dunyodan ham buyukroq va oliy kuch bor.

³ Эшонкул Ж. Ўзбек фольклорига туш ва унинг бадиий талқини. - Тошкент: Фан, 2011. 134-б.

Inson dunyoning o‘tkinchi ne‘matlariga taslim bo‘lsa, oqibatini ko‘rmasa, azob chekadi, qalbini o‘ziga va ijodiga qaratsa, ilohiy darajaga ko‘tariladi. Birinchi holda u dunyo oldida kichik va zaif bo‘lsa, ikkinchisida u dunyodan kuchliroq va borliqning o‘zi uning xizmatkoridir. Bu yaxshilik va yomonlikning natijasidir. Bu haqiqat hikoyaning markazida joylashgan. Inson farzandining yaxshi-yomon do‘sti bo‘lgan, har qanday vaziyatda uning yonida bo‘ladigan ajralmas hamrohi bor. Xalq maqollarida sodda va tushunarli tilda ifodalangan teran ma‘noli durdonalar mavjud. “Yaxshilik bilan borsang – baxt, yomonlik bilan borsang – uyat” kabi yuzlab maqollar insonni omad yoki omadsizlikdan ogohlantiradi. Abdulqodir aka o‘z tilida halol yashagan inson. Unda nega Avliyo bobo boshini silaganda bolaligida ko‘rgan jannatni emas, qorong‘ilikka to‘la xonani ko‘rdi, agar zulmatga botgan joy do‘zax bo‘lsa, qanday gunohlari uchun? Bu jilovsiz savollar o‘quvchini o‘tmishdagi hayotlariga qarashga majbur qiladi. Hikoyada tog‘, yomg‘ir, shamol, kichik bog‘, daraxt, tosh, chukki tafsilotlari inson hayoti va xotirasining moddiy shaklidir. Muallif timsol va metaforalar orqali o‘quvchi ongiga ta‘sir etib, xotirasida mudrab yotgan tuyg‘ularni uyg‘otadi.

Hikoya inson obrazi va uning hayoti mazmunini yaratuvchi “men” haqida. Ollohning kuli Abdulqodir o‘tgan umrida o‘ziga berilgan topshiriqni to‘liq ado eta oldimi, al-misakda bergan va‘dasini unutmadimi, hayot botqog‘iga botib qolmadimi? Bu savollarga javob berish uchun o‘quvchiga havola. Yozma adabiyotning kelib chiqishi insoniyatning og‘zaki ijodi, dunyoni bilishga bo‘lgan ilk urinishlar natijasida vujudga kelgan mif va rivoyatlardir. Yozma adabiyotning mazmun-mohiyati hamisha xayoldan oziqlanadi, tasavvur esa qalbizda yashab kelayotgan, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan qadimiy ohanglar, afsonalar, rivoyatlar, ertaklar mahsulidir. Bizning ideallarimiz har doim bizning tasavvurimizdan tashqarida o‘sib boradi. Darhaqiqat, inson doimo o‘zi uchun intiladi, o‘zini topishga intiladi, undagi abadiy hayot va o‘lmaslik umidi hech qachon so‘nmaydi. O‘limga yaqinlashib kelayotgan inson va uning o‘limi muqarrar ekanligini bilib, hayot bilan xayrlashayotgan, to‘liq o‘lmasligini anglab, narigi dunyoda baxtli yashashni istaydigan inson qalbida umid paydo bo‘ladi. Abdulqodir bobo ham jannatdan umidvor, baxt topib, baxtli bo‘lishni orzu qiladi. Bu o‘limdan oldingi tush. Avliyo ota bu g‘orda yuz yilga yaqin duo qilib, qalbidagi dunyo changining yuki shishadek musaffo va tiniq ekanini aytardi. Atrofdagi qishloqlarda yuz minglab odamlar yashaydi, lekin ularning hech biri Avliyo ota bo‘la olmadi. Lekin hammaning gapi dunyoga nisbatan qandaydir tashvish bilan xiralashgan edi, ajab emaski, aynan mana shu soqchilar iymon nuri aksini to‘sib qo‘yishsa, men u bilan bir yuz yigirmata odamni hijobda ko‘rdim. Ulardan ikkitasi - Abu Ubayd Bursiy va Ibnul Ha, hamma darveshni qisqa vaqt

ichida tark etdi. E’tiqodini yo‘qotgan, turli tanaviy ishlar bilan hayotdan ko‘z yumgan keksalar Avliyo Ota huzuriga oqib kelishadi. Ularning maqsadi kimgadir gunoh qilish o‘z huquqimiz ekanligini noto‘g‘ri aytgani uchun jazodan qo‘rqish va avliyodan bu gunohlar uchun kechirim so‘rashini so‘rash edi. Ammo ziyoratdan keyin ham qalblari bezovta edi, taskin topa olmadilar, chunki ular hamma narsa oshkor bo‘ladigan kun – adolatli ajr yaqinlashayotganini his qilib, qaltirab, kunlarini o‘tkazgan egasini hammaga yo‘l-yo‘lakay jo‘natishdi. , yordam va qulaylik istagi bilan. O‘z xatolarini tuzatish uchun umidsizlar uchun imkoniyat yo‘qoldi.

Isajon Sulton hikoyalarda ilgari surilgan fikrlar, qahramonlar ruhiyati o‘z jozibasiga ega. Hikoyalarining asosiy mohiyati va tagzamidida insonni komillika yetaklovchi fazilatlar va insoniy tuyg‘ularning uyg‘unlashganini ko‘ramiz. Yozuvchi qalamiga mansub boshqa ko‘plab hikoyalarda mifik obrazlar yorqin namoyon bo‘ladi. Masalan: “Farishta” hikoyasidagi farishta mifologik modeli orqali ham yozuvchi o‘zining o‘quvchilariga ezgulik va mehrning inson hayotidagi o‘rni va ahamiyatini yoritishga harakat qilgan. Yozuvchi farishta tasvirini shunday tasvirlaydi: “Kichkinagina ekan. Oyoqchalari ham mittigina. Tuproqni changallab olibdi, yelkasida ikkita qanotchasi ham bor, uchidagi parlari shundoqqina loyga belanib, shalvirab tushibdi. Bir qanoti g‘ayrioddiy qayrilgan, xullas, g‘ujanak bo‘lib yotar edi. Boyagina yomg‘ir yog‘ib o‘tgan, tomchilari hozir teraklarning, butalarning barglarida turib qolgan edi. Yerlar loy, mana shu loyu balchiq aro, tegrasida turli o‘t-o‘lanlar o‘sgan tuproq yo‘lning qoq o‘rtasida nochorgina yotar edi boyaqish.”. Mazkur tasvir bu farishtaning eng xalqona va xalqchil, ya’ni bu obraz insoniyat ongida xuddi shunday mifik qiyofaga paydo bo‘lgan bo‘lib, adib obrazning an’anaviy qiyofasini saqlab qolgan deb aytish mumkin.

Folklorimiz oddiy so‘z san’ati emas, u har bir xalqning ruhi, qadriyatlarini, o‘tmishi, orzu-umidlari, tasavvurlari va tafakkurini o‘zida mujassam etgan. Xalq og‘zaki ijodi namunalarida chuqur yer ostida nimadir bor, XXI asr har narsaning sir-asrorini bilishga ishtiyoqli ziyolilarga yetishmayotgan ma’naviy hayot bor. Xalq og‘zaki ijodi xalqning ibtidosi bo‘lib, o‘sha xalqning fe’l-atvori, xislatlari, turmush tarzini aks ettiradi. Shuning uchun ham yangi ming yillik yozuvchilar adabiyot va afsonani uyg‘unlashtirishga harakat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Султон И. Асарлар. 1-жилд. Ҳикоялар. - Тошкент: Фафур Ғулом, 2017.
2. ХАКИМОВ М. Ёзувчи ва халқ тили (Ўзбек совет ёзувчиларининг асарларида макол ва афоризмлар). Тошкент: Фан, 1972. - 176 б.

3. Саримсоков Б. Фольклоризмлар типологияси масаласига доир // Ўзбек тили ва адабиёти, 1980, 4-сон, 25-34-бетлар. 6
4. Эшонкул Ж. Ўзбек фольклорида туш ва унинг бадиий талқини. - Тошкент: Фан, 2011.134-б.